

Марина Тунева

Новинарството во дигиталното време и улогата на саморегулацијата на медиумите

Апстракт

Општата јавност има вистински интерес за постоење квалитет во новинарското известување. Сепак, новинарството мошне често не ги исполнува овие очекувања. Саморегулацијата на медиумите има важна улога во следењето на професионалното работење на медиумите, истовремено и како реакција на прекршувањето на професионалните стандарди, преку заштита на слободата на изразување и слободата на печатот, и ова уште повеќе важи во дигиталната ера. Масовен е протокот на новинарски содржини што се произведуваат и се споделуваат на дигитален начин, вклучително и со користење на социјалните мрежи, што го отвора прашањето за одговорност и објективност на информациите во оваа нова ера. Целта на овој труд е да го објасни потенцијалното влијание кое го има саморегулацијата на медиумите во дигиталната ера, особено во контекст на честата употреба на социјалните мрежи од страна на медиумите за да допрат до различна публика. Едно од потенцијалните влијанија од решавањето на информацискиот „неред“ е создавањето вештини кај публиката за критичка анализа и за пристап кон информациите. Затоа, целта на овој труд е да ги проучува практичната имплементација на медиумската саморегулација во дигиталната ера и методите на користење на медиумската писменост во критичкото разбирање на информациите што се добиваат преку интернет.

Клучни зборови:

Саморегулирање, дезинформација, дигитална ера, етика, медиумска писменост

Вовед

Новите технологии и платформи денес континуирано го менуваат новинарскиот пејзаж. Технолошкиот напредок поттикна создавање фрагментација помеѓу медиумската јавност и создаде информативни навики засновани врз алгоритми, микросегментирање и вирално споделување содржини, и тоа најчесто меѓу врсниците и затворените групи (McNair, 2018). Како резултат на ова, почнаа да се појавуваат и нови етички прашања, што го редефинираат односот меѓу медиумите и јавноста. Со случувањето на дигиталната ера и со појавата на системите на социјални мрежи, споделувањето и прибирањето информации станаа побрзи и полесни од кога било, но исто така доведоа и до ширење на лажни информации или лажни вести. Социјалните мрежи станаа платформа за тоа луѓето и субјектите да создаваат лажни информации и да ја шират својата пропаганда. Меѓутоа, оние институции што се вистински ранливи во една ваква ситуација се медиумските организации. Тие се сè повеќе зависни од истите платформи што шират дигитални дезинформации (Horowitz, 2019). Иако слободата на медиумите треба да се гарантира, постоењето независно новинарство е од најголема важност во обезбедувањето веродостојни и избалансирани вести од јавен интерес. Со новите технологии што радикално го преобликуваат медиумскиот пејзаж, традиционалните регулаторни претпоставки се доведени во прашање и, во многу случаи, постоечките правила стануваат контрапродуктивни (Haraszti, 2008).

Ваквата реалност потврди дека е потребно постоење систем на заштитни мерки, особено во однос на лажните вести и дезинформациите на интернет. Во овој контекст, саморегулацијата на медиумите има важна улога во поттикнувањето на довербата на јавноста во новинарството. Како што објаснува Haraszti (2008), заеднички напор на медиумските професионалци е да воспостават доброволни уредувачки насоки и да се придржуваат до нив во процес што е отворен за јавноста.

Со тоа, независните медиуми ја прифаќаат својата заедничка одговорност за квалитетот на јавниот дискурс кај народот, притоа целосно зачувувајќи ја својата уредувачка автономија во неговото обликување. Во насока на обезбедување на тоа граѓаните да им веруваат на информациите што се пласирани од медиумите, мора да се посочи дека се важни етиката и одговорноста. Саморегулацијата се смета за инструмент за медиумска одговорност, којшто има за цел да го открие несоодветното постапување во новинарството, и тоа преку следење дали новинарите постапуваат во согласност со професионалните стандарди. Инструменти од овој вид се развиени во многу земји во светот и нивната улога е да ги дефинираат стандардите на професијата и да го надгледуваат нивното почитување од страна на медиумите. Една од најсилните предности на медиумската саморегулација е тоа што таа се користи како механизам за спречување регулација од страна на државата, со што се зачувува слободата на медиумите и слободата на изразувањето. Директорот за слобода на изразување и развој на медиумите во УНЕСКО, Гај Бергер (Guy Berger, 2020), тврди дека советите за медиумите се клучни за унапредување на стандардите во професијата, бранејќи ја и убедувајќи ја јавноста дека таа има можност да одговори.

Луѓето исто така имаат обврска да се заштитат од дезинформации, лажни вести и манипулативни содржини. За таа цел, од суштинско значење е тие да станат критични консументи на вестите. Во оваа насока, уште еден значаен концепт е медиумската писменост, којашто се смета за важна алатка во борбата против дезинформациите и погрешните информации, како што е наведено во Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги (ЕУ) 2018/1808 година. Медиумската писменост не треба да биде ограничена само на учење на алатките и технологиите, туку треба да има за цел да ги оснажи граѓаните со вештини за критичко размислување што им се потребни за проценување, за анализа на сложената реалност и за препознавање на разликата помеѓу мислењето и фактите.

Интеракцијата на новинарите со публиката и со изворите на информации преку социјалните мрежи, исто така, може да се смета за нова и забележлива карактеристика на рамките за одговорност што помага во саморегулацијата. Овие интеракции, според Posetti (2013), им овозможуваат на новинарите јавно и брзо да одговорат на валидни критики за нивната работа, веднаш да ги поправат грешките и да ја зголемат транспарентноста на своето работење. Овој текст ќе се обиде да ги објасни начините на кои медиумската саморегулација може да придонесе во справувањето со дезинформациите и со непрофесионализмот во медиумското известување во дигиталната ера, како и потенцијалната улога што може да ја има саморегулацијата преку градење мрежи составени од различни чинители во општеството. Ние конкретно ќе ја анализираме улогата на Советот за етика во медиумите на Македонија (СЕММ), како саморегулаторно тело во земјата, чија мисија вклучува, меѓу другото, решавање на проблемот со дезинформациите и погрешните информации во медиумите преку промовирање етички кодекс, професионални стандарди и ширење на медиумска писменост. Неговите напори се во согласност со заложбите на меѓународните совети за медиуми, во кои сè повеќе има дискусии за тоа која е нивната потенцијална улога во справувањето со дезинформациите и пропагандата, особено во врска со фактот дека медиумите сè повеќе ги користат социјалните мрежи како начин за промоција на своите производи.

Методологија и прашања во истражувањето

Ќе биде направен преглед и истражување на литературата со цел да се добијат информации што се релевантни, а произлегуваат од претходни студии, книги и публикации, како и научни статии од значење за нашата област на проучување. Дополнително на ова, ќе се направи и секундарна анализа на податоци со користење наоди од претходни анализи и истражувања, документи и разни публикации, со цел да се елаборира проблемот што е предмет на истражувањето.

Меѓу другото, во контекст на нашето истражување ќе се користат наодите од анализата на СЕММ „Новинарството, социјалните мрежи и саморегулацијата: можности и предизвици“, со анализа на одговорите од длабинските интервјуа спроведени кај 20 онлајн медиуми во периодот септември – октомври 2021 година. На овие интервјуа се разговараше за проблемот со дезинформациите, како и за искуствата и предизвиците со коишто се соочуваат онлајн медиумите на социјалните мрежи. Ги анализиравме и наодите од статистичкиот преглед на одлуките донесени од СЕММ во периодот на 2020 и 2021 година.

Методите на истражување беа користени за да се добие одговор на три клучни прашања:

1. Каква улога има саморегулацијата на медиумите во решавањето на проблемот со дезинформациите, погрешните информации и лажните вести во дигиталната ера?
2. На кој начин советите за медиуми можат да соработуваат со други засегнати страни за да го решаваат проблемот со дезинформациите, лажните информации и лажните вести во медиумите?
3. Какви иницијативи се потребни за да се зајакне улогата на саморегулацијата на медиумите во поттикнувањето на културата на критичко разбирање на медиумските содржини?

Резултати

Дезинформации и лажни вести на социјалните мрежи - сериозна закана за професионалното новинарство

Сè поголемата употреба на интернетот го менува начинот на којшто јавноста има пристап до информации. Корисниците на интернет имаат пристап до широк опсег на информации што потекнуваат од различни извори и до платформи со различен степен на почитување на стандардите за професионално известување. Дезинформациите, погрешните информации и поттикнувањето омраза се шират за многу краток временски период. Социјалните мрежи добиваат сè поголема улога во информирањето на јавноста.

Проверката на факти, валидацијата, наведувањето извори и пласирањето информации во вистински контекст се основните и суштински барања во новинарството. Важно е новинарската работа да се врши, како појдовна основа, во согласност со стандарди што обезбедуваат квалитет и ригорозност на нејзината содржина (Cañizález, Hernández, Torrealba: 2020). Сепак, проверката на фактите станува тешка задача со оглед на динамиката на конзумирањето вести на социјалните мрежи и поради големиот обем на содржини до коишто може да се пристапи таму.

Потребата од брзо информирање, исто така, го попречува процесот на верификација и објаснува зошто некои новинари и медиуми објавуваат информации што се лажни или погрешни (Lelonek, 2020).

Медиумите се соочуваат со бројни предизвици кога објавуваат содржини на социјалните мрежи на коишто делуваат и други креатори на вести, а овие мрежи често служат и како места за ширење лажни наративи, дезинформации, говор на омраза итн. Според Димитровска (2021), ширењето дезинформации се смета за многу штетен аспект на користењето на социјалните мрежи. Говорот на омраза, дезинформациите и лажните вести често се појавуваат на социјалните мрежи кога медиумите објавуваат текстови поврзани со криминал, корупција, политика и политички прашања, особено во периоди на избори. Многу често се случува медиумите да објавуваат информации што ја засегаат ЛГБТ-популацијата, родовиот идентитет, нечија етничка припадност (ibid).

Во ситуација во која луѓето конзумираат дезинформации и лажни вести на социјалните мрежи, професионалното новинарство е засегнати на разни начини. Лажните вести создаваат лажна реалност што „проаѓа“ не само кај еден или кај двајца луѓе, туку кај илјадници, и создава реалност со која оние што ги создаваат лажните вести можат да манипулираат како што сакаат. Таквите лаги, доколку се реализираат, можат да станат смртоносни или да ја загорзат општествената стабилност (Van der Lans, 2021).

Лажни информации во врска со големи настани, вклучително и политички настани, војни и конфликти, здравствени кризи, како што е КОВИД-19, можат да го загорзат јавното здравје и безбедноста. Дезинформациите како алатка за војување во дигиталната ера можеби не се разликуваат толку од кој било друг начин на војување; војните се водат за моќ, при што некои имаат економска корист, додека оние што страдаат најмногу се оние што се ранливи (Horowitz, 2019).

Кога новинарството станува вектор за дезинформации, тоа дополнително ја намалува довербата на јавноста и го промовира циничниот став дека не постои разлика помеѓу различните наративи во новинарството, од една страна, и наративите за дезинформации, од друга страна (Nery, 2019). Мејнстрим медиумите лесно можат да станат значаен засилувач и распространувач на лажни приказни – дури и ако тие, во најголем дел, опфаќаат лажни вести со намера да ги исправат информациите и да ги коригираат фабрикуваните информации.

Според мислењето на Humprecht (2018), содржината на лажните вести се разликува кај разни земји во начините кои одговараат и ги одразуваат стилските на новинарство и агендите за вести во тие земји. Ова имплицира дека оние што создаваат лажни вести интуитивно или намерно ги пишуваат своите стории на начин што одговара на вредностите содржани во вестите пласирани од главните мејнстрим новинари.

Наодите од анализата на статистичките податоци од 2021 година од Советот за етика во медиумите на Македонија потврдуваат дека проблемот со дезинформациите и понатаму е присутен кога известуваат медиумите. Еден од најчесто кршените членови од Кодексот на новинарите е членот 1, којшто се однесува на неточни и непроверени информации и отсуство на најмалку два извора на информации. 91,3 % од приговорите за медиуми поднесени до телото за саморегулација на медиумите се однесуваат на известувањето на онлајн медиумите.

Во многу случаи, подносителите на претставки реагираат на тоа што информациите од социјалните мрежи се недоволно проверени и што се прелеваат во новинарската содржина. Затоа, едностраното известување, дезинформациите и погрешните информации што се присутни онлајн и понатаму претставуваат проблем. Констатациите од статистичката анализа потврдуваат дека ова бил и најчесто пријавуваниот проблем до Советот за етика во медиумите во 2020 година. Повторно, процентот на претставки во врска со известувањето на онлајн медиумите е најголем од сите останати претставки – 90,7 (СЕММ, 2020).

Саморегулирањето е важно во ерата на дезинформации

Утврдувањето на вистинитоста и коригирањето на погрешните информации во новинарството добија на интензитет во последниве години, како одговор на информативниот неред. Обезбедувањето на граѓаните со информации што им се потребни за да донесат политички одлуки е една од највисоко рангираните професионални вредности присутна во анкетите на новинарите во различни политички контексти (Hanitzsch et al, 2012: 483-504). Новинарите и кредибилните медиуми на глобално ниво увидуваат дека суштински аспект од нивната професионална должност е да ги коригираат манипулациите и дезинформациите. Како што тврдат Rosenstiel и Kovach (2001), верификацијата и исправката се прикажани во литературата како суштина на професионалноста на новинарите.

Истакнувањето на вистината и на фактите во професионалната култура на новинарите се рефлектира во самокритиката на новинарите во однос на улогата која ја имаат медиумите во дезинформациите (Tsifati et al, 2020). Фактот што новинарите се жалат дека новинарското известување станува „сè повеќе невешто“ и дека „притисокот на дното му штети на новинарството“ ја нагласува професионалната аспирација за вешто, вистинито и точно известување (ibid).

Советите за медиуми или телата за саморегулација на медиумите имаат важна улога во заштитата на професионалниот интегритет, квалитет и кредибилитет на медиумите. Нивната главна улога е надзор над примената на етичките кодекси кај медиумите и заштита на јавноста од непрофесионално, манипулативно и навредливо новинарско известување. Зголемените нивоа на медиумски професионализам и силната одбрана на слободата на медиумите, кои се заеднички цели на телата за саморегулација на медиумите ширум светот, може да послужат како решение за ова. Голем број на саморегулаторни тела се занимаваат со медиумски случаи на медиуми што не се нивни членки и, на тој начин, од една страна вршат индиректен притисок врз оние кои не се членки, а од друга страна придонесуваат за општото запознавање со новинарските професионални стандарди (УНЕСКО, 2019).

Според Pudderhatt (2011), саморегулацијата ја зачувува независноста на медиумите и ги штити од мешање на државата. Таа би можела да биде и поефикасна како систем на регулација кога медиумите ќе го разберат своето опкружување, и тоа подобро отколку државата (иако тие можат да го користат ова знаење за да ги подобрат своите комерцијални интереси наместо јавниот интерес). Друга предност на саморегулацијата на медиумите е што таа може да поттикне поголема усогласеност поради притисокот што ќе доаѓа од колегите, а исто така може да ги унапреди и професионалните стандарди со тоа што ќе бара од медиумите да размислуваат или дури и да развијат свои стандарди на однесување.

Во Република Северна Македонија, од 2014 година функционира саморегулаторно тело на медиумите, а тоа е Советот за етика во медиумите. Негова главна мисија е да го заштити правото на јавноста да добива објективни и целосни информации, коишто ќе бидат во согласност со етичките норми. Советот се грижи и за редовно спроведување на стандардите во професијата од страна на самите медиуми, но и преку медијација, како процес што ја подобрува довербата помеѓу јавноста и медиумите. Задача на ова тело е да ја подигне јавната свест во врска со професионалните и етичките стандарди што треба да се почитуваат од медиумите. Дава одговори на претставки за медиумите за содржини објавени во разни медиуми (електронски медиуми, весници, списанија и поврзани дигитални портали, како и онлајн медиуми) и се ангажира во дебати за јавни политики во врска со слободата на говорот.

Со обезбедување независен, ефикасен и правичен процес за решавање на претставките за медиумите, Советот работи врз промовирање на квалитетот во медиумските содржини. Ширењето на медиумската писменост е исто така дел од неговите заложби. СЕММ објавува стандарди за добра медиумска практика, кои нејзините членки мора да ги применуваат. Една студија која беше спроведена неодамна, а беше нарачана од Советот за етика во медиумите (Димитровска, 2021), ја истакнува улогата на професионалните медиуми во борбата против дезинформациите, пропагандата и говорот на омраза на социјалните мрежи, како и улогата на медиумите и на новинарските здруженија. Новинарите и уредниците кои беа интервјуирани во рамките на оваа студија се убедени дека, доколку медиумите ја прифатат медиумската саморегулација и се придржуваат до стандардите за професионално известување, тие ќе бидат заштитени откако ќе ги објават своите содржини на социјалните мрежи.

Развивање нови етички насоки со цел справување со информацискиот неред

Од причина што дезинформациите на интернет сè повеќе стануваат проблем што има централно место во јавниот дискурс, неопходно е јасно да ја разбереме улогата на професионалното новинарство во зачувувањето на високите етички стандарди во однос на вистинитото и непристрасно известување. Тука е и потребата од дизајнирање збир од принципи што би можеле да ги ублажат влијанијата на дезинформациите и да се справат со основните фактори одговорни за нивното засилување. Ако погледнеме на европско ниво, ќе видиме дека советите за медиуми и конкретни медиуми или новинарски организации донесуваат кодекси на однесување што се обврзани да ги следат. Сите тие имаат некои заеднички точки и генерално опфаќаат слични категории на етичко однесување. Некои од нив се неопходни за избегнување на дезинформациите, а други постојат за да ги упатуваат новинарите кон подобри начини на работа. Заложбите во однос на вистинитоста, интегритетот, почитувањето на изворот, како и работата во служба на интересот на општеството се заеднички заложби за повеќето од донесените етички упатства или кодекси.

Точноста на информациите, вклучувајќи ја вистинитоста и интегритетот, отсекогаш биле камен-темелник на етичкото однесување и детерминирачка карактеристика на сигурните медиуми (Salas, 2018).

За да може да одговори на предизвиците со коишто се соочуваат професионалните новинари, Советот за етика во медиумите на Македонија иницираше изработка на Насоки за етичко известување наменети за онлајн медиуми. Потребата да се изработат овие насоки произлезе од фактот дека подемот на новите информациски и комуникациски технологии и онлајн медиуми го променија начинот на креирање и ширење на информациите и им поставија нови предизвици на професионалните новинари. Овие насоки се наменети за уредниците, новинарите и сите други создавачи на содржини кои работат во онлајн медиумите. Нивна цел е да помогнат во развојот на силен и кредибилен систем за саморегулација на онлајн медиумите и во зајакнување на независното, професионално и одговорно новинарско известување во онлајн сферата. Насоките се однесуваат и на сите информации и содржини што онлајн медиумите ги објавуваат на социјалните мрежи или на други интернет-платформи. Една од одредбите содржана во овие насоки вели дека онлајн медиумите треба внимателно да ја проверуваат веродостојноста и кредибилитетот на информациите добиени од социјалните мрежи, веб-локациите, блогите или од други извори на интернет. Покрај ова, онлајн медиумите треба да бидат одговорни за правење редовен преглед и навремено отстранување коментари од корисниците што се објавени под новинарска содржина на веб-страници или на социјални мрежи, а што содржат елементи на говор на омраза и што имаат потенцијал да предизвикаат штетни последици во општеството.

Прашањето на дезинформациите е опфатено и во уште еден друг документ што неодамна беше подготвен од страна на Советот за етика во медиумите, во врска со етичкото известување во однос на децата и младите. Една од одредбите содржани во Препораките за етичко известување во однос на децата и младите (СЕММ, 2021) ја нагласува потребата од воспоставување механизми во медиумите што ќе значат заштита на децата и на младите од медиумско известување засновано врз дезинформации, политичка пропаганда и агитација, економска манипулација, порнографски содржини, верски фанатизам и создавање и поттикнување стереотипи и дискриминација по која било основа. Дополнителен документ што содржи одредба за справување со дезинформации на социјалните мрежи е Упатството за безбедно и професионално известување во однос на корона вирусот (КОВИД-19). Во Упатството се нагласува дека новинарите и водителите на програмите во живо во медиумите имаат важна улога во следењето на изјавите од јавноста со цел да се спречи ширењето дезинформации, погрешни информации и говор на омраза во етерот. Како што е наведено во Упатството, новинарите треба да бидат особено внимателни кога лицата кои се вклучени во програми во живо споделуваат непроверени информации што се присутни на социјалните мрежи. На новинарите, исто така, им се советува да ги проверат информациите на социјалните мрежи пред да продуцираат вести.

Со цел да се придонесе кон напорите за инклузивно известување во медиумите, Советот за етика во медиумите објави Упатства за инклузивно медиумско известување за време на КОВИД-19. На новинарите им се препорачува да бидат свесни и да реагираат на дезинформации и на говор на омраза, како и да ги прегледуваат и да ги отстрануваат коментарите на корисниците на веб-страниците на медиумите или на социјалните мрежи што содржат говор на омраза и потенцијално штетна содржина.

Непочитувањето на етичките кодекси на однесување и зголеменото ширење на дезинформации како резултат на тоа, особено во нерегулирано онлајн опкружување, ги вознемирува граѓаните и влијае врз нивната доверба во медиумите.

Обезбедување публицитет на етичките одлуки

Обезбедувањето транспарентност е важно со цел да им се овозможи на граѓаните да разберат како се кршат етичките стандарди и како дезинформациите влијаат врз кредибилитетот на медиумското известување. На читателите или на публиката ќе им се привлече максимално можно внимание кон проблематичната новинарска содржина. Една од основните должности на секое медиумско саморегулаторно тело е обезбедувањето транспарентност и публицитет на сите донесени одлуки, бидејќи јавноста има важна улога во нивната работа.

Следењето на резултатите од поднесените пријави обезбедува статистички податоци во врска со работата на саморегулаторното тело за медиуми и за главните етички прекршувања и етички предизвици за новинарите. СЕММ има транспарентна база на податоци во однос на одлуките што се донесени од Комисијата за жалби за медиуми, и тоа се смета како добар начин за градење доверба и кредибилитет на саморегулаторното тело.

Покрај ова, Советот е присутен и на социјалните мрежи Фејсбук и Твитер, каде што ги објавува своите одлуки, предупредувања и реакции за случаи на непрофесионално известување.

Меѓусекторски партнерства, мрежи и коалиции

Вмрежувањето меѓу медиумите и медиумските совети во регионот на Западен Балкан и во Европа и понатаму продолжува да еволуира во рамките на решавање на проблемот со дезинформациите во дигиталната ера.

Вознемирени од зголемениот број претставки добиени од медиумите и од советите за медиуми во врска со ширењето, засилувањето и промовирањето потенцијално штетни содржини на интернет, вклучително и дезинформации и говор на омраза, медиумите и советите за медиуми од земјите на Југоисточна Европа и од Турција, во ноември 2021 година, усвоија заедничка Декларација за зајакнување на медиумската етика во дигиталната ера (УНЕСКО, 2021 година). Потписник на Декларацијата е и Советот за етика во медиумите на Македонија. Усвојувањето на овој документ се смета за испраќање силен повик до онлајн медиумите за зголемено придржување до етичките и професионални медиумски стандарди и повик до разните чинители да ја зајакнат одржливоста и ефективноста на саморегулацијата на медиумите.

На национално ниво, СЕММ одржува стратешки дијалог со разни засегнати страни и работи заедно со креаторите на политики, регулаторните органи, судството, политичките лидери, новинарите, граѓанското општество, академиците и едукаторите на тоа да им помогне да ја разберат улогата на саморегулацијата на медиумите и да идентификуваат понатамошни можности за борба против штетните практики во медиумите, како што се дезинформации и поттикнување омраза.

Соработката помеѓу регулаторот за медиуми и телото за саморегулација е еден од клучните односи што треба да се развиваат, и тоа во повеќе области, како што се промовирање на медиумскиот плурализам, спречување говор на омраза и дискриминаторски говор, како и промоција на медиумската писменост. Дополнителна област во која се вкрстуваат активностите на саморегулаторното тело и на регулаторот е медиумската писменост (Стојчевски, 2017).

Во насока на ефикасно справување со проблемот на ширењето говор на омраза, дезинформации и дискриминација во медиумите, СЕММ се обврза да воспостави партнерства со високообразовните институции, со регулаторот за медиуми, со Народниот правобранител и со граѓанските организации кога се дискутира за сите овие проблеми. Стопанската комора на

Македонија исто така се обврза да ја поддржи саморегулацијата на медиумите преку приклучување кон иницијативата за формирање Регистар на професионални онлајн медиуми, и ги повика своите членки да се рекламираат само во оние онлајн медиуми што се евидентирани во Регистарот. Главната цел на Регистарот е да придонесе во процесот на професионализација во работата на онлајн медиумите, со што се унапредува нивниот кредибилитет, како и признавање на оние што се придржуваат кон стандардите, во споредба со неетичките медиуми кои предизвикуваат штета на угледот на професионалните онлајн медиуми.

Промовирањето силна соработка меѓу медиумските совети, телата за саморегулација на медиумите, независните регулатори на медиуми и мрежите на новинари е една од препорачаните активности насочени кон унапредување на новинарските стандарди и содржани во Акцискиот план за европска демократија (ЕУ, 2020 година).

Важноста на медиумската писменост

Компетенциите на дигитална и медиумска писменост подразбираат способност да се направи одговорен избор и пристап до информации преку лоцирање и споделување материјали и разбирање на информации и идеи; анализа на пораки во разни форми преку идентификување на авторот, на целта и на аспектот на гледање, и оценување на квалитетот и кредибилитетот на содржината; креирање содржини преку различни форми, користејќи јазично изразување, слики, звук и нови дигитални алатки и технологии; размислување за сопственото лично и комуникациско однесување со примена на општествена одговорност и етички принципи; и преземање социјални активности преку индивидуална и заедничка работа со цел споделување знаења и решавање проблеми во семејството, на работното место и на нацијата, и учество како припадник на заедницата (Hobbs, 2010).

Медиумски писмените поединци не се само консументи на информации и медиумски содржини, туку тие се способни критички да ги проценуваат информациите и медиумските содржини, етички и ефективно да ги користат информациите и да се ангажираат во сите форми на медиуми. Советите за медиуми имаат препознаено дека едукацијата на стратешката публика и на засегнатите страни е важен столб за постоење ефективна саморегулација кај медиумите. Имајќи го ова предвид, сите совети имаат подготвено активности за медиумска и информациска писменост со цел да го развијат критичкото размислување кај корисниците на медиумите (УНЕСКО, 2019). Советите за медиуми во регионот на Југоисточна Европа организираат предавања, семинари, инвестираат во истражувања, а некои имаат воспоставено и онлајн библиотеки со теми поврзани со етиката во медиумите.

Советот за етика во медиумите на Македонија се придружи на Мрежата за медиумска писменост во земјава во 2017 година. Оваа мрежа е формирана од страна на регулаторот за медиуми, Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. Нејзина цел е да се олеснат комуникацијата и консултациите помеѓу разните субјекти во државата коишто работат на подигнување на нивото на медиумска писменост кај сите граѓани.

Ширењето на медиумската писменост е една од поважните цели на работата на СЕММ. Испитаниците опфатени со истражувањето што беше нарачано од Здружението на новинарите на Македонија (Стојчевски, 2017) сугерираат дека СЕММ треба да ги интензивира своите напори преку кампањи, работилници и поголемо медиумско присуство, и дека се неопходни координирана соработка и активности со регулаторот. На став се дека е неопходно да се развие соработка меѓу СЕММ и институциите што работат во областа на високото и средното образование, граѓанското општество, неформалните работни групи, како и со јавните институции, како што е Министерството за образование. Мрежата за медиумска писменост отвора можности за соработка од ваков вид.

Дискусија за резултатите

Саморегулацијата на медиумите има важна улога во борбата против дезинформациите, лажните вести, говорот на омраза и дискриминацијата, и тоа како во традиционалните така и во онлајн медиумите. Таа се смета за најефикасен концепт во регулирањето на новинарското однесување, без мешање на какви било центри на моќ.

Советот за етика во медиумите на Македонија сè повеќе се вклучува во дебати со релевантните чинители со цел постапување во однос на новите дигитални прашања, како што се дезинформациите и погрешните информации. Во соработка со други совети за медиуми во регионот и во ЕУ, тој силно се залага за користење на саморегулацијата како начин за справување со овие појави, наместо воведување нови закони или законодавство што ќе им даде моќ на политичарите и на владите да интервенираат или да го евалуираат она што се објавува на интернет.

Со цел да се остварат задоволувачки резултати во борбата против дезинформациите, се покажува дека Советот за медиуми треба постојано да ја унапредува својата соработка и партнерство со организации како што се други совети за медиуми, образовни организации, академија и новинарски здруженија, потпирајќи се притоа врз нивното искуство и стручност со цел да опфати најголемиот можен дел од населението. Тоа исто така треба да биде дел од иницијативите за соработка со владите, со регулаторните органи и со релевантните државни институции што се занимаваат со медиумска писменост, и тоа во обид да се создаде системски пристап за справување со дезинформациите.

Телото за саморегулација на медиумите може да биде вклучено и во иницијативи насочени кон подигнување на свеста кај корисниците на дигиталните медиуми во однос на улогата и важноста на медиумската етика. За да го зголеми влијанието од својата работа, телото за саморегулација на медиумите треба континуирано да ја користи својата инфраструктура и алатки за да им прикажува релевантни информации на корисниците и да ги информира за тоа како да разликуваат лажна содржина од вистинита.

Заклучоци

Дезинформациите и погрешните информации во дигиталната ера станаа сериозен проблем поради леснотијата со која може да се пренесе одреден материјал, особено во ерата на брз развој на дигиталната инфраструктура. Обезбедувањето на слободата на говорот и на печатот, исто така, подразбира дека соодветно се ценат и се почитуваат одговорностите што се преземени – овде идеално би било она што е објавено да е вистинито и да е објавено со добри намери. Сепак, регулирањето и контролирањето на ваквите одговорности станува сè потешко. Постојењето посилна медиумска саморегулација е значаен дел од решението во оваа смисла, но таа во никој случај не е доволна, особено ако не постои посветеност и соработка од разни чинители во општеството, како што се граѓанскиот сектор, образованието, медиумите, новинарските здруженија, регулаторот, регулаторните тела за спречување дискриминација и др.

Одговорноста за критичко оценување, за проверка на фактите и за барање рамнотежа и понатаму е суштински важно прашање кое претставува голем предизвик во сегашната медиумска средина. Во дигиталната ера може да се користат разни методи за да се избегнат дезинформации и погрешни информации. Зајакнувањето и поддршката на саморегулацијата на медиумите се смета за еден од најефикасните механизми што може да помогне да се избегне прекумерното регулирање и

оведувањето нови регулаторни ограничувања врз слободата на изразување и слободата на медиумите. Ова подразбира соработка меѓу неколку чинители во општеството со цел нивните различни интереси да се трансформираат во активно мобилизирање и ангажирање, што би овозможило искористување на капацитетите на секој поединечен чинител. Саморегулирањето потоа може да даде одговорно, прифатливо и систематско решение за тековните проблеми (Price, Verhulst, 2020).

Саморегулацијата на медиумите помага во тоа да се убеди јавноста дека слободните медиуми не се неодговорни медиуми. Преку промовирањето стандарди, саморегулацијата помага да се одржи кредибилитетот на медиумите кај јавноста.

Ова, според Naraszi (2008), е особено добра работа во новите демократии, од кои повеќето исто така за првпат се соочуваат и со независни медиуми. Саморегулацијата, исто така, ја штити независноста во работата на новинарите, без мешање на властите. Без разлика дали се донесени со добра намера или не, секој обид на новинарите да им се наметнат стандарди преку законска рамка ќе доведе до произволно ограничување на нивните легитимни слободи и до ограничување на слободниот проток на информации во општеството (ibid). Според тоа, советите за медиуми треба да застанат против какви било обиди за донесување вакво законодавство, дури и ако тоа е резултат на постоењето на суштинска загриженост дека е можно граѓаните да бидат дезинформирани или погрешно информирани. Ова ја потенцира важната улога што советите за медиуми можат да ја имаат во решавањето на проблемот со дезинформациите и со погрешните информации, со што ги оневозможуваат владите да ја преземат ваквата одговорност. Од друга страна, ако не бидат вклучени корисниците, механизмот за саморегулација нема точно да ги одразува потребите на корисниците и нема да може да биде ефективен во испорачување на стандардите што ги промовира, што, пак, нема да создаде доверба кај јавноста. Еден од начините за директно вклучување на граѓаните во борбата против проблемот со дезинформациите и со погрешните информации е преку ширење на активностите чијашто цел е медиумската писменост. Ова ќе помогне во оформувањето критички вештини што на граѓаните ќе им овозможат да ја проценат содржината присутна на онлајн медиумите и на социјалните мрежи. На крајот, медиумите треба одговорно и разумно да ги користат социјалните мрежи.

Она што е потребно се заеднички стандарди за да се изгради доверба во квалитетот на медиумските производи. Стандардите и принципите на работа во рамките на системот за саморегулација, исто така, треба постојано да се ажурираат со цел да бидат одраз на предизвиците што со себе ги носи дигитализацијата.

Ограничувања

Овој труд се обиде да ги идентификува методите за постапување со предизвиците во новинарството што се резултат на брзото ширење на дезинформации и погрешни информации во дигиталната ера и мерките за справување со нив. Сепак, нивната практична примена и гаранцијата за успех се нешта што се вон контролата на овој труд. Дезинформациите и лажните вести секогаш ќе постојат и не е секогаш лесно да се следат. Медиумската писменост и медиумската саморегулација може да ѝ помогнат на публиката да ги стекне критичките вештини што ѝ се потребни за правење проценка на медиумските содржини, но тие не даваат моментални резултати. Дополнително, на граѓаните може само да им се советува да не им веруваат на сите информации што се достапни во медиумите и на социјалните мрежи, но не можеме да ги обврзуваме да ја истражуваат автентичноста на тие информации пред да ги споделуваат понатаму.

Литература

- Berger, G. (2020), Working Together to Foster Media Freedom, Vienna, 7th annual South East Europe Media Conference, 17-18.09.2020, available at: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/462792> (Пристапено на 21.02.2022)
- Cañizález, A., Hernández, L., Torrealba, L. (2020), 'Disinformation as a Society-Wide Threat: Journalism and 'Fakecracy' in Venezuela', in J. Višňovský, J. Radošinská (eds.), Fake News Is Bad News - Hoaxes, Half-truths and the Nature of Today's Journalism, IntechOpen, London, available at: <https://www.intechopen.com/chapters/73501> (Пристапено на 21.02.2022)
- Dimitrovska, M. (2021) Journalism, social media and self-regulation: opportunities and challenges, CMEM, available at <https://semm.mk/en/documents/publications/974-cmem-analysis-on-the-experiences-of-online-news-media-on-social-networks-published> (Пристапено на 11.02.2022)
- Hanitzsch, T., Seethaler, J., Skewes, E. A., Anikina, M., & Berganza, R. (2012). Worlds of journalism: Journalistic cultures, professional autonomy, and perceived Influences across 18 Nations. In D. H. Weaver & L. Willant (Eds.), The global journalist in the 21st century (pp. 483–504). Routledge.
- Haraszti, M. (2008) The Media Self-Regulation Guidebook, Vienna, Austria: OSCE
- Hobbs, R. (2010). Media literacy: A plan of action. Washington, DC: Aspen Institute and John and James L. Knight Foundation
- Horowitz, M.A. (2019) 'Disinformation as warfare in the digital age: dimensions, dilemmas and solutions', Journal of Vincentian Social Action: Vol. 4 : Iss. 2 , Article 5, available at: <https://scholar.stjohns.edu/jovsa/vol4/iss2/5> (Пристапено на 11.02.2022)
- Hulin, A., Stone, M. (2013) The Online Media self-regulation guidebook, Vienna, Austria: OSCE
- Humprecht, E. (2018) 'Where 'fake news' flourishes: A comparison across four Western democracies' Information, Communication & Society, 1–16 available at: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1474241> [Web of Science ®], (Пристапено на 10.02.2022)
- Lelonek, A. (2020) 'The role of the journalist in the age of disinformation' in Eurozine, available at: <https://www.eurozine.com/the-role-of-a-journalist-in-the-age-of-disinformation/> (Пристапено на 11.02.2022)
- McNair, B. (2018). Fake news: Falsehood, fabrication and fantasy in journalism. London, UK: Routledge
- Nery, J. (2019) Democracy decay and disinformation in the digital age, Friedrich Neuman Foundation for Freedom, Southeast and East Asia, available at: <https://www.freiheit.org/sites/default/files/import/2019-04/17960-democracydecayanddisinformationinthedigitalage.pdf> (Пристапено на 13.02.2022)
- Posetti, J. (2013) 'The 'Twitterisation' of investigative journalism' in S. Tanner & N. Richardson (Eds.), Journalism Research and Investigation in a Digital World (pp. 88-100): Oxford University Press. Available at <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2765&context=lpapers> (Пристапено на 20.02.2022)
- Price, M. E., & Verhulst, S. (2000). 'The concept of self-regulation and the internet'. In J. Waltermann & M. Machill (Eds.), Protecting our children on the internet: Towards a new culture of responsibility (pp.133-198). Bertelsmann Foundation Publishers. Available at: http://repository.upenn.edu/asc_papers/142 (Пристапено на 20.02.2022)
- Puddephatt, A. (2011) The importance of self-regulation of the media in upholding freedom of expression, UNESCO, available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000191624> (Пристапено на 14.02.2022)
- Rosenstiel, T., & Kovach, B. (2001). The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect. Crown publishers

- Salas, B. (2018) Basic Concept of Journalism, ED-Tech Press, available at: https://books.google.gr/books?id=UejEDwAAQBAJ&pg=PA110&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (Пристапено на 13.02.2022)
- Stojcevski, T. (2017) Media Self-regulation and cross-sector communication in the functioning of the Council of Media Ethics in Macedonia, AJM, available at: <https://znm.org.mk/en/analysis-and-publications/> (Пристапено на 11.02.2022)
- Tsfati, Y., H. G. Boomgaarden, J. Strömbäck, R. Vliegenthart, A. Damstra & E. Lindgren (2020) 'Causes and consequences of mainstream media dissemination of fake news: literature review and synthesis', *Annals of the International Communication Association*, 44:2, 157-173, DOI: 10.1080/23808985.2020.1759443
- Tuneva, M. (2020) Guidelines on Inclusive Media Reporting During Covid-19, CMEM, available at: <https://semm.mk/en/documents/publications/837-guidelines-for-inclusive-media-reporting-on-covid-19> (Пристапено на 20.02.2022)
- Van der Lans, S. (2021) Buzzword Or Real Threat? Fake News Is More Dangerous Than You Think, *Forbes*, available at <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/03/26/buzzword-or-real-threat-fake-news-is-more-dangerous-than-you-think/?sh=4177e5fd3a5f> (Пристапено на 14.02.2021)
- CMEM (2021) Statistics from the Press Complaints Commission, available at: <https://semm.mk/en/komisija-za-zalbi-3/statistical-findings/981-infographic-statistics-from-the-press-complaints-commission-for-2021> (Пристапено на 17.02.2022)
- CMEM (2021) Guidelines for Ethical Reporting for Online Media, available at: <https://semm.mk/en/documents/useful-resorces/kodeks/851-guidelines-for-ethical-reporting-for-online-media> <https://semm.mk/en/ethical-guidlines/966-recommendations-for-ethical-reporting-on-children-and-youths-issued> (Пристапено на 05.02.2022)
- CMEM (2021) Guidelines for safe and professional reporting on coronavirus (Covid-19), available at: <https://semm.mk/en/documents/publications/859-guidelines-for-safe-and-professional-reporting-on-coronavirus-covid-19> (Пристапено на 13.02.2022)
- CMEM (2020) Statistics from the Press Complaints Commission, available at: <https://semm.mk/en/komisija-za-zalbi-3/statistical-findings/858-infographic-statistics-from-the-press-complaints-commission-for-2020-n>
- CMEM (2020) 'CMEM Debate: Cooperation for Effectively Addressing the Problem of Hate Speech and Discrimination in the Media', 27.11.2020, available at: <https://semm.mk/en/news/news-en/news-from-cmem/833-cmem-debate-cooperation-for-effectively-addressing-the-problem-of-hate-speech-and-discrimination-in-the-media> (Пристапено на 12.02.2022)
- EFJ, 'North Macedonia: EFJ welcomes initiative aiming to strengthen self-regulation', 19.12.2019, available at: <https://europeanjournalists.org/blog/2019/12/19/north-macedonia-efj-welcomes-initiative-aiming-to-strengthen-self-regulation/> (Пристапено на 12.02.2022)
- European Union, Directive (EU) 2018/1808, available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj> (Пристапено на 14.02.2022)
- EU (2020) European Democracy Action Plan, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A790%3AFIN&qid=1607079662423> (Пристапено на 17.02.2022)
- UNESCO (2021) Regional Declaration of Press Councils in Southeast Europe, available at: https://en.unesco.org/sites/default/files/regional_declaration_of_press_councils_in_south_east_europe.pdf (Пристапено на 18.02.2022)
- UNESCO (2019) Media Self-regulation in South East Europe – Guide to best practices for the digital age, available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367835.locale=en>
- UNESCO (2019) Media Self-regulation in South East Europe – Guide to best practices for the digital age, available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367835.locale=en> (Пристапено на 13.02.2022)

Автор

Марина Тунева

Марина Тунева е доктор по културолошки студии. Магистрирала на Институтот за безбедност, одбрана и мир на Филозофскиот факултет во Скопје, а завршила постдипломски студии по дипломатија на Универзитетот во Малта. Во 2021 година се стекнува со Сертификат за успешно завршување на Програмата за стипендии за медиуми и информации на Distinguished Humphrey Fellowship Program од Бирото за образовни и културни работи на Стејт Департаментот на САД. Била на позиција извршен директор на Советот за етика во медиумите на Македонија во периодот од 2015 до 2022 година.